

"Ve tasallub etmeyi fehvanın eline verir. Ve tahassul etmeyi işaret ve keyfiyet-i kelâma yükler..." cümlesini devamıyla izah eder misiniz?

"Tesirat-ı hariciyeden kalbin bir kısım ihtisatı ihtizaza gelmekle müyülât tevellüt eder. Ondandır hevaî mânâlar bir derece aklın nazarına ilişmekle akli kendine müteveccih eder. Sonra o buhar halindeki mânâ bir kısmı tekâsüf etmekle, temâyülât ve tasavvurâtın bir kısmı müallâk kalıp, bir kısım dahi takattur ettiğinden, akıl ona râğbet gösterir. Sonra mâyi halindeki kısımdan bir kısım tasallüp ve tahassul ettiğinden, akıl onu kelâm içine alıyor. Sonra o mütesallipten bir resm-i mahsus ile temessül ve tecellî ettiğinden, akıl onun kametine göre, bir kelâm-ı mahsus ile onu gösterir."

"Demek, müteşahhıs olanı, kelâmın suret-i mahsusası içine alıyor. Ve tasallub etmeyi fehvanın eline verir. Ve tahassul etmeyi işaret ve keyfiyet-i kelâma yükler. Ve takattur etmeyi kelâmın müstetbeâtına havale eder. Ve tebahhur etmeyi üslûbun ihtizazatına ve kelâmıla refakat eden mütekellimin etvarıyla rapteder."(1)

Nasıl insanın fitratındaki latife ve cihazlar, letafet ve kesafet bakımından birbirlerinden farklı ve muhtelif ise; aynı şekilde kalpten çıkan manalar da, geçtiği ve geçirdiği süreçlere göre letafet ve kesafet bakımından farklılık içerirler.

Mesela; insanın akli ile kalbi letafet bakımından farklıdır. Kalp akla nispetle daha latif ve keskindir. Aynı şekilde kalpten çıkan bir mana, lisana gidene kadar latiflikten kesifliğe doğru ilerler. Yani kalpte latif olan mana; lisana varana kadar kesif bir hale dönüşür. Tabi bu süreçte mana çok kırıntı ve köşelerini kaybederek lisana varır. Yani kalpte çok zengin ve nurani olan mana, lisana vardığı zaman çok hususiyetlerini yitirmiş olarak varır. Şimdi yukarıda Üstad'ın ifadesini esas alarak, mananın kalp ile lisan arasında geçirdiği serüveni teker teker inceleyelim.

İlk olarak hariçteki bir olay ya da herhangi bir uyarıcı, insan kalbinde atıl duran meyilleri uyandırarak harekete geçirir. Meyiller hareket ile kaynamaya başlar. Bu meyillerin kaynaması ile, bazı ince ve latif manalar, hava gibi uçuşmaya başlar, bu da aklın ilgi ve alakasını kendine çeker. Bu mana, hava gibi ince ve latif olmasından ancak; latif bir cihaz olan akıl ile avlanabilir. Kalbin içi ve derinliği mana açısından en

latif ve nurani olan mahaldir. Burada var olan manaları, bazen ne akıl kavrayabilir, ne de lisan ifade edebilir lakin; çok hassas olan vicdan gibi hissiyatlar bunu hissedebilir.

Katı ve zahir manalar; zaten tasallub (katılaşmak) ettiği için yani; katı bir halde olduğu için, kelamın sureti onu içine alıp sarmalar. Bu katı ve zahir olan mana; herkesin görebileceği bir kabalıktadır. Kalpten çıkıp gelen mananın bir kısmı ise; hava gibi ince olmasından, kelam bunu sureti için katı bir cisim gibi alamaz. Bunu ancak fehva denilen mana ve kavramlar dairesine alır. Yine de fehva; yani kavramlar kesife yakın olmasından, bunu da ciddiyet ile bakan görebilir. Bundan sonra mana tahassul kıvamındadır yani; kavramdan biraz daha latif ve incedir bir makamdadır. Bunlar kelamın zahiri kalıplarında görünmezler ancak; işaret ve remizlerle bunlar kelimenin dairesine dahil edilebilir. Remiz ve işaretin dilinden anlamayan kaba idrakli insanlar; kelamın tahassul makamından bir şey anlamazlar.

Takattur damlalaşmak manasındır ki; kesiflik ifade eder. Burada mana; kalpten çıkan manaların en latiflerindedir ki, damlalaşmadığı yani; kesif bir hale girmesi imkansız olduğu için, bu tip ince ve latif manalar ancak; kelamın müstetbeâtı denilen kelamın gerekliliği kapsamına girebilirler. Mesela; namaz kılmak farzdır derken, bu kelamın gereklilikleri içinde, abdest almak da vardır. Ama kelamın zahir kalıbında; abdestin manası hiç geçmez, abdest almak bu kelamın müstetbeâtındandır.

Tabahhur etmeyi yani; buharlaşmayan ince ve latif manalar, kelamın kalıbında değil, kelamı telaffuz eden karinin üslup ve tavırlarında verilmeye çalışılır. Bazen olur ki; insanın üslup ve duruşu, kelamdan daha vüsatli bir mana verir. Hatta bir hareket savaşa sebep olurken, başka bir tavır barışa sebep olacak kadar ikna edici bir kelimadır.

İşte kelam içinde sıkışmış manaların, latiften kesife bu kadar çok mertebe ve dereceleri vardır. Kelama nazar ederken, kesif ve latif ölçüleri değerlendirmek gerekiyor. Tabi bu, insanların letafet ve kesafetine göre farklılık arz eder. Kur'an'ın ayetleri manaların bütün aksamalarını mündemiçtir.

(1) bk. [Muhakemat, Unsuru'l-Belagat, Altıncı Mesele](#)